

Aanslagh

Colofon

ISBN: 978 94 6365 635 1

1e druk 2024

© 2024, Frans van Schaik

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Omslag: Overval op een reiswagen door struikrovers, (1797)

Dirk Langendijk. (Public Domain, Rijksmuseum)

Noot: De naam ‘Van Oldenbarnevelt’ is afgekort naar ‘Oldenbarnevelt’.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Aanslagh

Frans van Schaik

Gebaseerd op ware, historische gebeurtenissen

Als je in de afgrond kijkt, dan kijkt de afgrond ook in jou.
Friedrich Nietzsche

WINTER 1622-1623

1

Dáár moet het gebeuren! Daar, links, na de bocht van de Herenstraat naar de Haagweg! Onbewust verstijft de jonge Oldenbarnevelt als achter hem een stelletje laveloze kerels uit herberg Witsenburg strompelt met in hun kielzog een weeë walm van pijptabak en schraal bier. De kerels zouden in een klap ont-nuchteren, als zij wisten wat er zich in zijn hoofd afspeelde. Rond de namiddag wanneer de aanslag wordt uitgevoerd, zal zich daar weinig volk ophouden, weet hij uit ervaring. Maar mocht een enkeling de winterkou trotseren, dan zal die zich bij het horen van fluitende musketkogels snel in veiligheid brengen. De deels bedekte gezichten van handlangers zullen in de duisternis bovendien onherkenbaar zijn.

Uit een zadeltas voert Willem met de ene hand wat haver aan zijn paard, terwijl zijn andere hand liefkozend over de bezwete hals aait. Hij heeft zo vaak over de aanslag gedroomd dat de beelden in zijn hoofd moeiteloos voorbijkomen. Oh, het liefst trok hij de leugenachtige kerel zelf uit de koets, en sneed hij met een brede grijs zijn strot door. Had de schurk zijn vader enig mededogen getoond, voordat hij hem door de beul het hoofd liet afslaan? Had hij één moment gearzeld de Oldenbarnevelts, nota bene tegen zijn plechtige belofte aan vader in, te beroven van hun landgoederen?

Willem spuugt op de grond en kijkt dan op. Aan de overkant van de weg zwoegen een jongen en een meisje onder zware emmers melk. Met een zakdoek veegt de jongen zweet uit zijn nek. Met een verkramppt gezicht laat ook het meisje het juk van haar schouder tjes zakken. Plots merken de kinderen hem op. Even doen hun verbeterde blikken Willem denken aan de kinderen van

zijn broer, Johan en Jakoba, en voelt hij de twijfel knagen, als hij denkt aan het verdriet en de vernederingen die de familie sinds zijn vaders executie heeft moeten doorstaan. Verwoed schudt hij de twijfel uit zijn hoofd, waarna hij het paard op de hals klopt en naar de herberg loopt. Het plan dat hij aan Adriaen van Dijck en David Coornwinder zal voorleggen, heeft hij goed doordacht en is onomkeerbaar!

VOORJAAR 1619

2

Den Haghe, zondag 15 mei 1619

Johan friemelt nerveus met de sleutel aan zijn riem in het slot van de dikke eikenhouten deur in de muur die het voorhofje van zijn huis scheidt van de straat. Voordat de sleutel eindelijk meegeeft en hij zijn zus ongeduldig door de deuropening duwt, hoort hij hun achtervolgers zich klaarmaken voor de laatste bekogeling. Dampende projectielen vliegen over het muurtje. Johan ziet aan Jakoba's ogen dat haar kruit nog niet verschoten is. Hij duwt het tegenstribbelende meisje voor zich uit naar hun huis waar de oude dienstmaagd handenwringend in de deuropening staat te wachten. 'De deur, Breg, ... gauw, doe dicht!'

Nauwelijks heeft zij de deur dichtgedaan of een kanonnade aan paardenvijgen ploft tegen het dikke hout. Voordat de verbaasde dienstmaagd iets kan vragen, duwt Johan zijn zus langs haar heen. Tegen een muur in het brede voorhuis hijgen ze uit.

Een dampende vijg glijdt van Johans cape en flatst uiteen op de geelgroene plavuizen. 'Wat is er toch aan de hand?' vraagt Bregje geschrokken en trekt een smerig gezicht van de kwalijke geur.

Hijgend veegt Johan wat haren uit zijn bezwete gezicht en rolt met zijn ogen. 'Ach, het zijn weer die knapen en ...'

'... en we hadden er bovenop moeten slaan,' onderbreekt Jakoba hem met verwijt in haar stem. Vonken vuur schieten uit haar ogen.

'Vechten? Met die jongens, zeker,' zegt Johan, terwijl hij Bregje zijn cape overhandigt. 'Ik weet dat je van je af kunt slaan, zusje, maar...'

'... *Wilt* slaan, bedoel je zeker!?' onderbreekt zij hem vinnig.

‘Goed, wilt slaan, en dan?’

‘Kan me niks schelen,’ foetert Jakoba, ‘da’s beter dan laf de benen te nemen. Zo houdt het nooit op!’

Johan zucht en schudt zijn hoofd. Toch heeft zijn zus geen ongelijk. Zelfs tijdens hun wandelingetje door het smalle Nachtegaalspad tussen hun huis en de Kloosterkerk zijn ze niet veilig voor de plaaggeesten.

‘Kom, laat me kijken, alles lijkt in orde, heb je geen pijn?’ vraagt Bregje bezorgd, terwijl zij de kinderen van alle kanten bekijkt. ‘Kom, ik laat Jakob die vijg later wel opruimen,’ zegt ze. ‘Ik zal het er weer eens met jullie moeder over hebben. Nee, Johan,’ zegt ze resoluut als die afwerend zijn handen ophoudt, ‘dat getreiter moet nou maar eens afgelopen zijn.’

Ze knikt met haar hoofd naar rechts. ‘Het komt wel goed uit dat jullie zo snel terug zijn, kinderen,’ zegt ze. ‘Jan Francken is er.’

Onmiddellijk kijken de kinderen in de richting van de salon. Vergeten is de nare achtervolging. Jan Francken is de dienst-knecht die samen met grootvader bijna negen maanden opgesloten heeft gezeten in het Binnenhof.

‘Ga maar gauw,’ fluistert Bregje, terwijl ze Johans bevuilde cape over haar arm slaat. ‘Jan is zojuist naar binnen gegaan.’

Jakoba trekt haar verfomfaaide kleding recht en Johan strijkt zijn verwaaide haren glad.

In de schemerige salon is een deel van de familie Oldenbarnevelt bijeen. Op hun gezicht is ontzetting af te lezen. ‘Uw vader schrok en... eh... dag, jonheer Johan, jonkvrouw Jakoba, ik...ik...’ stamelt Jan en kijkt naar mijnheer Reynier. Zijn nerveuze handen hebben alle lucht uit zijn pet gewrongen.

‘Zij moeten het ook horen, Jan,’ zegt Reynier en hij strekt zijn arm uit. ‘Kom,’ zegt hij en hij trekt zijn zoon naar zich toe.

Johan kijkt de kamer rond. De gordijnen zijn op een kier na dichtgetrokken, alsof zonlicht bij dit onthullende moment niet welkom is. Vaders broer, oom Willem, en diens vrouw, tante

Walburg, zitten in diepe stoelen. Iedereen is in het zwart gehuld. Jakoba loopt langs haar moeder en gaat achter haar grootmoeder staan.

Bregje merkt de zorgelijke blik van vrouwe Anna naar haar man. Een lichte beweging met zijn hoofd maakt duidelijk dat het moet wachten. Jakoba is al een tijdje erg opstandig, en hoewel Bregje een vermoeden heeft, vraagt ze zich af waarom Jakoba en Anna niet inschikkelijker naar elkaar kunnen zijn in deze sombere tijd. Zuchtend trekt zij de deur van de salon achter zich dicht.

Francken staat tegenover zijn publiek dat staat of zit. Oom Willems gezicht staat op onweer, ziet Johan. Hij grijpt naar de fles, vult zijn roemer en slaat de donkerrode wijn in een keer achterover. Zijn ogen zijn glazig, en met zijn vingers scherpt hij de punten van zijn rossige snor. Naast de grote eiken kast, die bijkans de hele achterwand van de salon beslaat, staat de zwager van zijn ouders, Cornelis van der Mijle. In tegenstelling tot oom Willem ziet hij er altijd rustig en verzorgd uit. Met zijn hand strijkt hij zijn korte hoofdharen plat opzij, wat zijn voorhoofd nog hoger maakt. Met een een rukje van zijn hoofd bevrijdt hij zijn nek uit de greep van het gesteven boord.

Johan voelt moeders hand rusten op zijn schouder en kijkt vluchtig op; zijn kruin reikt al bijna tot haar schouder. Donkere kringen rond haar vochtige ogen verraden haar verdriet. Onder een kap met hoge randen gaan haar lange haren deels schuil. Tevergeefs wrijft hij in zijn ogen en nestelt zich tegen haar lange jurk aan.

‘Ga verder met je verhaal, jongen,’ zegt vader. ‘Jongen’ noemt hij de knecht steevast, denkt Johan, net als grootvader dat altijd deed, ook al moet Jan ergens midden twintig zijn.

Francken kucht, wringt zijn pet tot zijn knokkels wit zien en pakt dan de draad weer op. Af en toe strijkt hij zijn vettige, half-lange haren uit zijn gezicht.

‘Zeker, heer Reynier. Uw...uw vader schrok toen zij hem

kwamen ophalen. Ik hielp hem de wenteltrap af, maar daarna liep hij resoluut met zijn wandelstok de Rolzaal uit, door de ridderzaal naar het schavot, en ...'

Gesnik ontsnapt uit grootmoeders keel. Als een geknakt vogeltje zit ze aan de ronde tafel bij het raam. Haar hoofd met een dun kapje maakt schokkende bewegingen en haar gerimpelde handen friemelen nerveus in haar schoot. Met haar vingers trekt ze doorlopend de opstaande kraag van haar nek, alsof ze naar adem snakt.

Jakoba buigt zich naar voren en legt haar hoofd tegen grootmoeders nek, waarna ook zij in snikken uitbarst. Even voelt ze grootmoeders magere vingers door haar krullen woelen, en verwoed veegt ze haar wangen droog.

Tevergeefs bijt Johan op zijn trillende onderlip. Iedereen in de kamer is diep in het hart getroffen door de dood van grootvader. Hij maakt zich los van zijn moeder en veegt met zijn mouw zijn ogen droog. Vader slaat zijn arm om zijn schouder, terwijl moeder haar slanke vingers alsof in gedachten verzonken door zijn haren laat glijden.

'Ga... ga verder, Jan, alsjeblieft ...,' verzoekt zij de knecht met bevende stem.

'Ik... ik ondersteunde uw vaders arm tot we boven op het schavot waren aangekomen. Hij zag niets waarop hij kon knielen. "Is er niet eens een kussen of een stoel?" vroeg hij verontwaardigd, maar niemand gaf hem antwoord en de beul dwong hem te knielen.'

Vader draait met zijn hoofd en snuift iets weg. Met zijn arm drukt hij Johan nog dichter tegen zich aan.

De knecht haalt diep adem. 'Zonder een antwoord af te wachten, knielde mijn heer al neer op de kale planken van het schavot. Ik bleef hem vasthouden, totdat Lamotius, de dominee, klaar was met zijn gebed,' zegt hij, met moeite zijn tranen bedwingend.

Grootmoeder slaat een kruis, legt haar hand op de Bijbel en prevelt wat onverstaanbaars. Jakoba wrijft in haar betraande ogen.

'Toen mijn heer zich begon uit te kleden,' gaat Jan verder,

‘zei hij tegen mij, wijzend op de beul: “Laat die man niet aan me komen.” Gehaast ging hij door met zelf zijn wambuis los te knopen.’

‘Heeft hij... nog iets... gezegd?’ vraagt tante Walburg.

‘Jawel, mevrouw. Eenmaal ontbloot rechtte hij zijn rug en heeft hij het volk toegesproken.’

“Mannen,” zei hij, “geloof niet dat ik een landverrader ben. Ik heb altijd oprecht en vroom geleefd, als een goed patriot, en zo zal ik ook sterven. Dat Jezus Christus mij moge leiden!” Na een blik omhoog naar de hemel zei uw vader ook nog: “Here God, hemelse Vader... ontfermt U zich over mij.”

Het zand op de planken onder zijn knieën knarste en...’

Francken wankelt en haastig pakt moeder een stoel, waarna ze hem wat water uit een kan schenkt in een glas dat hij half leegt. De trouwe dienaar mompelt een bedankje, haalt een paar keer diep adem en richt zich dan op.

‘Nadat mijn heer ... zich met zijn gezicht in de richting van de Franse kerk had gewend, knielde hij neer en trok toen zelf de muts over zijn ogen,’ stamelt hij. ‘Ik... ik wilde afscheid nemen, maar mijn heer zei: “Maak het kort, maak het kort.”’

Jan slaat zijn ogen neer. ‘Ik weet niet of hij tegen mij sprak of tegen de beul, Hans Pruum van Mesenem. Hans *Bruut* zou een betere naam voor de ruwe kerel zijn. “Aan de kant, aan de kant,” riep hij. ‘Ik was nog maar nauwelijks het schavot af of het zwaard viel.’

Onthoofding van Johan van Oldenbarnevelt 13 mei 1629 - Jan Luyken, ca. 1696 (Rijksmuseum)

Achter Johan klinkt een hardvochtige vloek en een gefluisterd maar bijtend verwijt van tante Walburg.

Johan voelt tranen over zijn wangen glijden. Zijn vaders lichaam verstijft. Wat mist hij zijn grootvader, zijn lage stem, zijn borstelige wenkbrauwen die op en neer gingen bij verhalen over zijn jeugd, over zijn verzet tegen de Spanjaarden bij Haarlem en over zijn reizen naar vorsten van Frankrijk en Engeland. Soms verraste hij zijn kleinzoon met een nieuw prentenboek dat zij, zodra hij tijd had, “echt samen moesten lezen”.

Dankzij extra taallessen van zijn thuisonderwijzer las Johan voor zijn zevende verjaardag al aardig wat Engels en Frans. Gekuch van Jan Francken verstoort zijn gemijmer.

‘Daarna ben ik gearresteerd,’ gaat Jan verder. ‘De afgelopen twee dagen hebben ze mij gedwongen te praten over brieven van mijn heer die ik zou achterhouden, maar ze konden niets vinden en uiteindelijk moesten ze mij wel vrijlaten. Vandaar... vandaar

dat ik pas vandaag bij u kon komen, het spijt me, heer Reynier, ik...

Hij drukt zijn gezicht in zijn handen. Reynier laat zijn zoon los en geeft Francken een klopje op zijn schouder.

‘Die... die leugenachtige Maurits heeft hem omgebracht,’ gromt Willem achter hem. ‘Hij zal zijn verdiende straf niet ontlopen, zeg ik je!’

‘Man, in godsnaam, hou je gedeisd!’ Blozend van schaamte kijkt Walburg naar Anna die haar hoofd schudt; haar zwager begrijpt maar niet wat zijn gedrag in de familie teweegbrengt.

‘Ga verder, Jan,’ zegt zijn vader wiens gezicht ooms opmerking duidelijk afkeurt. Het verbaast Johan; als prins Maurits zonder reden zijn grootvader heeft laten onthoofden, waarom valt de familie oom Willem dan niet bij?

3

Den Haghe, zondag 15 mei 1619

‘Mijn heer, uw vader, heeft tot het einde toe uitzonderlijke moed en standvastigheid getoond,’ vervolgt Jan. ‘Tijdens zijn gevangenschap heeft hij zich voortdurend zorgen gemaakt. Niet om zichzelf,’ Jan kijkt de salon rond, ‘maar om u allen, zijn kinderen en kleinkinderen. Hij wenste dat u elkaar met liefde en inzet omringt, en dat zijn dood niet mag leiden tot acties die de prins kan doen besluiten de familie nog meer te schaden.’

‘Nog meer schade? Nog meer schade?!’ Reynier klakt met zijn tong en schudt zijn hoofd naar zijn broer. Waarom kan hij zich niet inhouden? Dit is het moment om gezamenlijk waardigheid te tonen.

‘En vooral, dat u elkaar liefhebt,’ zegt Jan, alsof hij Reyniers gedachten heeft gehoord. ‘Zoals hij u allemaal heeft liefgehad.’ Even laat hij zijn blik naar de broers gaan, schraapt dan zijn keel en drinkt nog wat water voor hij verder gaat.

‘Voor hij na het schavot werd weggeleid, heeft hij mij gevraagd u deze te overhandigen.’

Uit zijn binnenzak haalt hij een zegelring, een zilveren doosje, een briefje, wat geschriften en tenslotte een bundeltje geld dat hij met enige aarzeling op tafel legt. Hij veegt zijn lange haren uit zijn gezicht en wijst naar de blinkende objecten op de ebbenhouten tafel.

‘Deze ring is voor u, heer Reynier en dit... dit is voor u, vrouwe van Utrecht.’

Grootmoeder neemt het zilveren doosje aan en strijkt liefkózend over het fijn bewerkte dekseltje.

Reynier geeft Francken de ring terug. ‘Hier, jongen, deze is voor jou, mijn vader zou dat gewild hebben.’ Jan prevelt een bedankje en stopt het kostbare sieraad diep weg in een zak van zijn wambuis.

Cornelis van der Mijle heeft het briefje vluchtig doorgele-

zen. Hij knikt, schraapt zijn keel en leest het briefje vervolgens hardop voor.

“Hierbij beveel ik u, mijn zoons en schoonzons, Jan Francken aan, mijn trouwe vriend en dienaar, opdat u hem aan een goede betrekking zult helpen, bij uzelf of bij anderen.”

Hij steekt het briefje bij zich en drukt Jans hand. ‘Dank je voor al je goede trouw. Vanzelfsprekend doen wij voor je wat binnen onze mogelijkheden ligt. Het zal niet eenvoudig zijn, gelet op hoe de prins zijn woord aan onze vader heeft gebroken. Toch, vertrouw op ons, Francken, we doen ons best!’

Hij wil het bundeltje geld van de tafel bij zich steken, maar aarzelend legt Jan zijn hand op zijn arm.

‘Eh, vergeef mij, heer Van der Mijle, maar uw... uw schoonvader heeft mij dit geld geschonken,’ zegt hij blozend, ‘ik...’

‘Dan zal het ook voor jou zijn,’ zegt Cornelis vastbesloten en overhandigt hem de biljetten.

‘Dank u, heer, dank u, mijn moeder en ik kunnen het goed gebruiken, nu ik... ik geen werk meer...’

‘Geen zorgen, jongen, voor wat je voor onze vader hebt betekend, kunnen we je nooit genoeg belonen,’ zegt Reynier.

Francken knikt dankbaar en slaat zijn pet tegen zijn been.

Moeder heeft het stapeltje geschriften gladgestreken en blaardert ze door. Het zijn brieven. Verheugd kijkt ze Jan aan.

‘Die heb ik meegesmokkeld uit de gevangenis, vrouwe Anna,’ zegt Francken op samenzweerderige toon. Grijnzend strijkt hij over het slordige sikje aan zijn gepokte kin. ‘Eh... er zaten nog brieven van mijn heer ingenaaid in de zitting van een stoel, maar helaas hebben onze bewakers die wel gevonden, het spijt me.’

‘Dank je, moedige jongen, dank je zoveel, ik...’ Haar stem knakt en bevend wrijft ze in haar handen.

‘Ik weet het, vrouwe Anna, ik weet het.’

Er valt behalve wat gesnotter ineens een stilte in de kamer. Dan slaat Willem met zijn vuist op tafel dat de glazen protes-

terend doet rinkelen. Johan schrikt zo erg, dat zijn hoofd bijna moeders kin raakt.

‘Maurits zij vervloekt! De leugenaar heeft ons onze banen en vaders landgoederen afgenomen. Wat kunnen we anders doen dan het recht in eigen hand nemen, Reynier?’

Met verschrikte ogen kijkt iedereen hem aan. Recht in eigen handen nemen? Waar heeft hij het over?

‘Rustig, man, praat geen wartaal. Denk toch eens na,’ zegt tante Walburg vermanend en knikt met haar hoofd in de richting van de kinderen. Willem snuift, leegt zijn glas en komt kreunend overeind uit zijn stoel.

Hij drukt Jans hand. ‘Ik neem binnenkort contact met je op,’ belooft hij en likt met zijn tong druppels wijn van zijn lippen die bijna zo rood zijn als zijn ogen. ‘Cornelis, Reynier, kom, laten we praten.’

Vader zucht. Johan voelt diens hand in zijn schouder knijpen. Dan bedankt hij Jan en volgt zijn jongere broer die de kamer heeft verlaten.

Francken pakt zijn pet van de tafel en maakt aanstalten te vertrekken.

‘Jij gaat zeker naar huis, Jan, of blijf je nog even?’

‘Ja... eh, nee, heer Van der Mijle, mijn oude moeder weet niet eens dat ik vrij ben.’

‘Ach ja, vanzelfsprekend, wat onnadenkend van mij. Natuurlijk wil je haar zo spoedig mogelijk geruststellen. Doe haar de groeten van ons.’

Jan knikt. ‘Zal ik doen.’ Hij loopt weg, maar plotseling draait hij zich om. ‘Oh ja, heer, ik moet u nog iets vertellen,’ zegt hij gehaast, alsof hij zich ineens iets dringends herinnert.

‘Ik heb tijdens de gevangenschap van elke dag korte aantekeningen gemaakt, zo vaak als de strenge bewaking het toeliet, tenminste. De komende maanden zullen zij mijn geheugen zijn bij het maken van een dagboek van wat mijn heer en mij is overkomen tijdens onze gevangenschap.’